

Паразбягаліся
па свеце, шукаючы
свае долі

КАМУНІКАЦЫЯ.ORG

Ніна Вэршка, КРЫВЕЦ:

У саракавых гадах навучанне дзетак у Крыўцы адбывалася ў прыватных хатах. Пасля ўзнік мураваны будынак падставовай школы. Вучыліся ў ім таксама дзеткі з суседніх вёсак. У час будовы школы жыхары нашай вёскі шмат працавалі на грамадскіх пачатках. Людзі вазілі каменне, пясок, памагалі пры фундаментах.

Ян Грыгарчук, БЕЛАСТОК:

Пасля вайны не было ў нас, у Мастаўлянах, шостага і сёмага класаў. Адзін, Залеўскі, такі курс для шостага класа зрабіў, але пасля месяца той курс разваліўся. Было нас траіх хлопцаў і нашы бацькі паехалі ў Шымкі да Васіля Дзуна, які там кіраўніком у школе быў. Ён сказаў наняць нам там пакойчык і мы ў чатыры месяцы завяршылі навуку, бо ў Шымкі мы прыехалі 25 лютага, і ў чэрвені сямікласная школа была за намі. Апрача Дзуна вучыла там яшчэ настаўніца Карнацэвіч. Усіх вучняў мо каля сотні было; у нашым сёмым класе было каля трыццаці. Былі дзеці з Буд, Навасадаў, Рудні і нават дачка млынара з Бандароў, што паравы млын меў. Хадзілі ў Шымкі, бо ў другіх вёсках не было сёмых класаў.

Пасля школы вярнуўся я ў сваю вёску і стаў дапамагаць бацьку на гаспадарцы. Бацька стары ўжо быў і сказаў мне: „Уладак Зарэцкі пайшоў працаваць настаўнікам, Валенты Сэверын стаў урачом, а ты не пойдзеш нікуды — будзеш мне памагаць”. У 50-я гады ўзялі мяне ў Службу Польшчы ў Урсус; дваццаць два трактары ў суткі выпускаў завод. Папрацавалі мы там два месяцы і нам запрапанавалі, каб мы там асталіся: днямі працавалі, а па вечарах вучыліся — цудоўная прапанова! Сказалі: „Едзьце дадому, пагаварыце з бацькамі, і калі бацькі пазволяць — прыезджайце, мы вам за дарогу вернем. Будзешце жыць у інтэрнаце, харчавацца ў сталойцы, а пасля пяці гадоў кожны з вас атрымае прафесію”. І каб тады быў бацька сказаў: „Едзь сыноч, я неадукаваны, але ты мо-

жа выйдзеш у людзі”. Але ніхто мне тады не дарадзіў у тыя людзі ісці і я тады астаўся на вёсцы.

Аркадзь Дарошка, БАБРОЎНІКІ:

У пасляваеннай Польшчы зарабіць ці ўладкавацца на працу не было лёгка. Жанчыны са Скраблякоў, Лужан збіралі лекавыя зёлкі на нашым полі, якое ляжала аблогам пры самой граніцы, сушылі іх і прадавалі. У пошуках заробкаў моладзь выязджала на Вернутыя землі, у былую Прусію. Карысталіся яны бясплатным праездам на месца працы, гарантавалася ім дармовае закатаванне. У пачатку сакавіка 1949 года ў пошуках працы выехала ад нас 13 чалавек: восем хлопцаў (між іншым Фёдар Бака, Анатоль Томчык, Міхал Цынеўскі) і дзве дзяўчыны (у тым ліку Альжбета Томчык) з Баброўнікаў, Лёля і Жэня Шапялі з Ярылаўкі ды Сярожа з Рудакоў. Заехалі мы ў Беласток. Ва ўправе па працаўладкаванні далі нам білет у Гіжыцка. На месцы пасялілі нас у казарме каля разваднага моста. На трэці дзень, калі сабралася трыццаць чалавек, вывелі нас на пляц, выстраілі ў шарэнгу быццам салдат. Прышоў палкоўнік і стаў нас разглядаць. Маладых распытаў чаму не вучацца і аддзяліў ад групы. Астатніх пагрузілі ў дзве машыны і павезлі ў маёнтак Баяры. Уразіла нас тое, што ў маёнтку не было жывой душы. Студня была завалена, а пасярэдзіне — сажалка, з якой бралі ваду. Але памяшканні для нас былі падрыхтаваны. Мы з Лёнем Авечкам выбралі светлы пакой з паўднёвага боку. У пабеленых пакоях былі драўляныя ложка з пледамі і прасцірадламі. Не было яшчэ сталовай, але ўжо быў кіраўнік.

Цікавіла нас наваколле. Пайшлі мы тады звездаць навакольныя вёскі, але на вечар вярнуліся ў маёнтак. Ад-

нак нам тут не спадабалася, бо мы былі самі свае. Нам хацелася, каб былі чужыя дзяўчаты, бо сваіх было толькі дзве. Раніцай узялі мы свае клункі і пайшлі 10 км у Іглавак да дырэктара саўгаса. Той на нас абразіўся, што мы не хочам працаваць. Аднак мы не хацелі вяртацца, тлумачы, што ў Баярах няма студні, а ваду з сажалкі піць не будзем. Дырэктару, відаць, не хацелася страціць столькіх рабочых, бо, пагрузіўшы нас на прычэп, завёз трактарам у маёнтак Калкі. Працавалі мы там пры гнаі — вывозілі яго трактарам і фурманкамі ў поле. Пасля працы, хаця былі моцна стомленымі, выходзілі мы на тэрасу былога палаца і спявалі песні — пераважна рускія, бо іншых мы не ведалі.

Праз тыдзень перавялі нас у суседні маёнтак Бжазувак. Спадабалася нам тут. Працавала ў ім больш людзей. Маёнтак стаяў на горцы, усюды суха. З палаца, у якім жыві толькі бухгалтар, відаць усё наваколле. Нас пасялілі ў дамах у падножжа горкі. Вечарамі збіраліся мы на палацавым балконе спяваць свае песні. Любіла іх слухаць маці кіраўніка. Прасіла яна нас праспяваць такую ці іншую песню, а калі не ведала слоў, дык падавала мелодыю.

1 мая пад наш дом пад'ехаў трактар з прычэпам, а на ім — Марыся Гіншт, Фрэдка і кіраўнік. Мелі мы з імі ехаць у мястэчка Срокава на першамайскае шэсце. Але ноччу ўсе мы пахварэлі. Я кажу, што няма каму ехаць: усе ляжаць, не могуць хадзіць, ва ўсіх высокая гарачка. Кіраўнік раззлаваўся і паабяцаў павыкідаць нас у канал (паміж Бжазуўкай і Калкамі быў канал, па якім пры немцах плавалі судны).

На парад мы не паехалі. Пайшоў я ў Калкі да тэлефона вызваць хуткую дапамогу. Прыехала з Кентшына вялікая машына з лекарам і санітарам ды забрала моцна хворых у бальніцу. Астатнія мелі дабірацца самі. На фурманках паехалі мы ў Іглавак і сталі прасіць дырэктара даць нам машыну. Акурат прыехаў з Кентшына грузавік са збожжам. Разгрузілі яго і павезлі нас у бальніцу. Там

нас абследавалі, але паколькі ў бальніцы не было месца, паклалі нас у школьным будынку, на які павесілі шыльдзу „Szpital Zakaźny”. Абстрыглі нас да скуры і трыма лі цэлы май. Пакутавалі мы ад гарачкі, некаторым парабіліся гузы на шыі, пад горлам. Нас уражвала тое, што людзі, якія праходзілі каля нас ідучы ў касцёл, закрывалі раты хусткамі.

У маёнтак мы вярнуліся ў канцы мая. Да гэтага часу нашы пакоі былі дэзінфіцыраваны хлорам, а вопратка выпарана ў кіпятку і нанова пафарбаваная, бо фарба пускала. Над усім сачыла санітарная экіпа. Праўда, ніхто тады не памёр, толькі кіраўнік, які абяцаў кінуць нас у канал, расхварэўся і ў бальніцы праляжаў яшчэ два месяцы.

За месяц май нам нічога не заплацілі, тлумачачы гэта тым, што лячэнне было дармовае. Вось і зарабілі! А ўсяго мы атрымлівалі за працу ў саўгасе па 9 тысяч злотых за месяц (у 1950 годзе, калі памянліся грошы, за 1000 зл. давалі 30 новых злотых). Два гады знаходзіліся мы пад апекай лекараў з Беластока, якія спецыяльна прыязджалі да нас у Баброўнікі. Солтыс тады збіраў нас у адну хату і лекары абследавалі нас. Ад іх мы толькі даведліся, што хварэлі тулярэміяй — заячай і трусінай хваробай. Да гэтай пары не ведаем, як мы ёю заразіліся. Электраэнергія тады яшчэ не было, не было таксама халадзільнікаў, а мяса захоўвалася ў складзе ў неадпаведнай тэмпературы. А можа за спевы атрымалі мы такую ўзнагароду?

Яўген Ефімюк, КЛЯШЧЭЛІ:

У 1952 годзе, адслужыўшы ў войску, стаў я на працу ў ГС, быў загадчыкам склада. Пасля кіраўнік цагельні даведаўся, што я ўмею кіраваць лакамабілем, запрапанавалі мне добрыя ўмовы працы і я перайшоў у цагельню.

У 1955 годзе, як арганізавалі грамадскія рады, прапанавалі мне пасаду старшыні, але дамагаліся, каб я ў партыю ўступіў. Я ў партыю не запісаўся і назначылі

мяне намеснікам старшыні, а старшынёю назначылі Сяргея Сапежку з Сабятына. Ён за штось *падпаў* і мяне назначаюць старшынёю. А я — не, падзякаваў. То яны зноў другі раз мяне. Я чакаў месяц з адказам і тады яны мяне сталі „на страху” браць. Прыехалі старшыня павятовай рады Пякарскі ды камендант і кажуць: „Прымай, то паможам, а як не, то пад *niedopetnienie obowiazków* падпадзеш і пад закон”. Ну і прыняў.

Паўгода ехалі на мяне, што ў Кляшчэлях кепска, але пасля стала мянцаца. Цагельню, у якой я раней працаваў, я ўзяў пад управу ГРН; павет хацеў яе ліквідаваць, бо паўсюдна цагельні ліквідаваліся, а я яе мадэрнізаваў і каб не гаварылі, што да цагельні трэба даплачваць, я яшчэ заснаваў і бетанарню. І млын прыняў. А тая цагельня пасля давала прадукцыю для патрэб навакольнага ўласнага будаўніцтва. І дзякуючы гэтаму Кляшчэлі сталі вядомыя і ў ваяводстве, і нават у краіне.

Аляксандр Кірылюк, ДУБІЧЫ-ЦАРКОЎНЫЯ:

Восенню, на Міхайла 1945 года, згуляў я вяселле з Вольгай Грыгарук. Вянчаліся ў царкве ў Вэрстоку, бо дубіцкі бацька „заспяваў” за вянец аж шэсць метраў збожжа, а вэрстоцкі (нейкі восточнік) за гэтую паслугу ўзяў толькі адзін пуд. Праз год, восенню 1946 года прызвалі мяне ў польскую армію; трапіў я ў артылерыйскі полк у Жары, што ў Ніжняй Сілезіі. Калі я праслужыў там сем месяцаў, нашу часць наведваў міністр абароны Міхал Роля-Жымерскі і ў час інспекцыі маршал спытаў, ці хто з салдат мае можа да яго якую просьбу. Усе стаялі на зважай, баляліся. А тут я выступіў наперад, салютую і кажу:

— Грамадзянін маршал, у мяне дома цяжкія абставіны: бацькі старыя і маладая жонка жывуць у зямлянцы,

няма каму гаспадарыць. Калі можна, прашу звольніць мяне з войска.

Маршал Жымерскі сказаў мне вярнуцца на сваё месца. Праз два тыдні мяне звольнілі з войска ў запас і я вярнуўся дадому.

Мікалай Лук'янюн, БЯЛКІ:

У нашай вёсцы было многа моладзі. Калі аб'ядналіся маладзёжныя арганізацыі, у нас паўстаў гурток ЗМП. Ён даволі добра дзейнічаў у былым Бельскім павеце, а ў Нарваўскай гміне быў адным з найлепшых. Моладзь дапамагала ў палявых работах тым бацькам, якіх сыны былі ў войску. 5 сакавіка 1953 г., у дзень смерці Сталіна, прыехаў прадстаўнік ад гміны, склікаў вясковы сход і памяць

Сталіна вёска ўшанавала мінутай маўчання, а некаторыя плакалі.

Было тады вельмі весела ў вёсцы. Калі якое большае свята, арганізоўвалі па 5 забаў-патанцовак. Людзі тады вельмі дружныя былі, грамадскім пачынам капалі меліярацыйныя равы, будавалі дарогі, а калі заворвалі сенажаць пад загаспадаранне, кармілі трактарыстаў па чарзе. Падчас радыёфікацыі краіны ў 1952 г. правялі да нас „точкі”. Якая ж тады была радасць! У 1960 годзе працягнулі да нас электрычнасць. Мы прымалі манцёр-раў ды выправілі агульную гасціну на заканчэнне...

Люба Ляўчук, КРЫВЕЦ:

Пасля вайны ў Крыўцы было многа моладзі, якая жыла дружна. На танцы прыходзілі толькі хлопцы і дзяўчаты са сваёй вёскай. Выключэннем былі сваякі вяскоўцаў. Патанцоўкі, якія ладзіліся на пляцоўцы каля школы, канчаліся калі пачынала цямнець. Многа дзяўчат і хлопцаў

хадзілі на працу ў лес. Некаторыя жыхары нашай вёскі выязджалі на работы ў гарады. Пасля вайны не здабывалі яны вышэйшай адукацыі і найчасцей працавалі чорнарабочымі. Аднак большасць моладзі аставалася жыць у вёсках.

У час святаў і пасля працы ў будныя дні моладзь любіла спяваць. Найчасцей хлопцы і дзяўчаты для спеваў збіраліся на вуліцы. Амаль уся дзетвара і моладзь хадзілі калядаваць. Малыя дзеткі і вучні калядавалі ў невялікіх групах, а моладзь супольна славіла Хрыстовае Нараджэнне. Пачынаючы з шасцідзiesiąтых гадоў колькасць моладзі ў Крыўцы пачала скарачацца і вёска стала пусцець.

Вера Мароз, АРЭШКАВА:

Мне пасля заняткаў у школе прыходзілася пасвіць кароў, прыбіраць у хаце і варыць вячэру. Вучоба адбывалася ў драўляным школьным будынку ў Арэшкаве, які яшчэ нядаўна выкарыстоўваўся на адукацыйныя патрэбы. Аднак вучні не памяшчаліся там і заняткі праводзіліся таксама ў прыватным доме Міколы Пяткевіча. Спачатку ўсе заняткі ў нашым класе адбываліся на польскай мове. Пасля ўвялі навучанне беларускай мовы. Пабеларуску вучыла выпускніца Гайнаўскага беларускага ліцэя Марыя Буря. Я любіла прадмет беларускай мовы, на якім мы читалі розныя апавяданні і вершыкі. Асабліва падабалася мне літаратурнае „цеканне” і „дзеканне”. Настаўнікі ў школе былі зычлівымі, але калі вучні правініліся, ставілі іх на калені. Ад нас патрабавалася прыходзіць на вучобу ў школьнай форме чорнага або цёмна-сіняга колераў, з белымі каўнерыкамі. Зімой за аплатай варылі вучням каву і прывозілі з Гайнаўкі булкі. Мы з кавай спажывалі хлеб. У гэтым часе дома не п'яклі яшчэ пірага і таму булкі елі пасля — як ласункі. Некаторыя мае сяброўкі пасля падставовай школы пайшлі вучыцца ў Гайнаўскі беларускі ліцэй. Адна атрымала вышэйшую адукацыю і працавала настаўніцай.

Рыгор Мароз, **НОВАЕ БЕРАЗОВА:**

Ужо пасля вайны маладыя жыхары Новага Беразова паступалі вучыцца ў сярэднія школы. Некаторыя здабылі вышэйшую адукацыю і пачалі працаваць па сваіх прафесіях.

Двух маіх сяброў — Панцялей Мароз і Мікола Швед сталі лекарамі. Аляксей Бірылка паступіў вучыцца ў вышэйшую ўстанову ў Расію. Аднак на яго паступіў данос, што ў яго бацькі многа зямлі і яго вярнулі назад. Уда-

лося яму закончыць вышэйшую школу ў Варшаве. Пасля Аляксей працаваў інжынерам на машынай фабрыцы ў Варшаве. Іншыя нашы вяскоўцы сталі настаўнікамі. Пасля вайны вучыцца ішлі маладыя з багацейшых сем'яў. Былі ў іх грошы на ўтрыманне па-за домам. Аднак, калі ў дзяцей было вялікае зацікаўленне вучобай і бацькі разумелі патрэбу адукацыі, то ішлі вучыцца і дзеці бяднейшых гаспадароў.

Канстанцін Масальскі, БЕЛАСТОК:

Калі адышоў фронт, бацька пачаў касіць жыта, мама падбірала пакосы і вязала снапы, а я рабіў перавяслы. Снапы ставілі мы ў дзесяткі і накрывалі снапком-шапкай. Восенню 1944 або 1945 года бацькі паслалі мяне ў беларускую школу ў Тапалянах, у якой вучыліся беларускія і польскія дзеці. Загадчыкам школы быў настаўнік Маркевіч, які кожны дзень хадзіў на працу з аддаленых на 2 кіламетры Масціскаў. Настаўніцай працавала таксама спадарыня Ільяшэвіч, жонка беларускага дзеяча пры нямецкай акупацыі. Праз нейкі час беларускую школу ліквідавалі, а на яе месцы ўзнікла школа польская, у якой беларуская мова выкладася як прадмет. Найдаўжэй беларускую мову вывучалі я і мой сябра з Тапалянаў Мікалай Кульбінскі. Школа размяшчалася ў двух па-

мяшканнях у доме майго сябры Сашы Хоцькі. Жыў я ў сям'і маёй маці, у Скарупскіх (у бабулі Сафіі і яе дзяцей Юзафа, Ігната і Марыі).

Пасля 4,5-гадовай навукі ў Тапалянах бацькі перавялі мяне ў Міхалова. Помню, што казалі мне, што ў мяне не відаць схільнасцей да сельскай гаспадаркі і я павінен вучыцца. Не хацелі яны, каб у будучым я сварыўся за мяжу з братам і сястрою. Вырашылі, што трэба мне пакарыстацца бясплатнай навукай (да вайны год навукі каштаваў вартасць адной каровы — 100 злотых). Папаў я ў канфлікт з маці, якая хацела вучыць мяне на бацюшку. Справу канчаткова вырашыў настояцель Тапалянскага прыхода, які растлумачыў маці, што не варта быць свяшчэннікам без унутранага прызвання. А я марыў стаць лекарам або вайскоўцам.

Помню Міхалова як тыповае даваеннае мястэчка са старымі аднапавярховымі дамамі, без праточнай вады і каналізацыі. Брукаваныя вуліцы — Беластоцкая, Фабрычная, Гарадоцкая і Нямецкая. Знішчаныя ў вайну фабрыкі па вул. Беластоцкай, Гарадоцкай (тут стаялі салдаты), на перакрываванні вул. Геранімоўскай з рынкам, у суседстве былых складоў ГС пры рынку. Знішчана была таксама евангелічная кірха. Астаткі нямецкага могільніка часоў І сусветнай вайны паміж разбуранымі кірхай і тэкстыльнай фабрыкай па вуліцы Гарадоцкай. Адзінай дзейснай фабрыкай быў тэкстыльны завод па вул. Фабрычнай, які змяшчаўся ў доўгім, аднапавярховым, драўляным будынку.

Канстанцін Мойсік, ДУБЯЖЫН:

У 1948 годзе забралі мяне на два месяцы ў Службу Польшчы. Жылі мы за сеткай, у палатках. Рабілі мы аэрадром Акэнце ў Варшаве. Там палонныя немцы зямлю вазілі, а мы здзіралі дзярню, каб на яго месцы новую траву пасеяць. Кармілі нас добра, але курцы праз сетку мянялі ў варшавякаў рыбныя кансервы на папяросы.

А я добра наядаўся.

У войску давалі па дзесяць папяросаў „Спорт” на суткі, то я іх калегам аддаваў. Запісалі мяне ў вайсковы хор, хацелі пакінуць у войску. А я сабе мяркую:

— Бацька будзе касу цягнуць над ракою, а я тут буду дурня валяць і спяваць?

І адмовіўся. А мне і ў СП, і ў войску добра было, бо я нічога не цураўся.

Барыс Палоцкі, АЗЯБЛЫ:

Бадай у 1947 годзе наша сям’я пераехала з Міхалова ў Азяблы, бо ў Міхалове убоўцы амаль што развалілі нашу хату, шукаючы таго нямецкага ўзбраення. І так сёння сабе думаю, што хаця яны так жорстка з намі абыходзіліся, усё ж такі яны толькі выконвалі свае задачы, а нашы пакуты браліся галоўным чынам з таго, што нас убоўцам знаёмыя ўдавалі.

Міхалоўскую кірху пасля вайны раскідалі, думалі з цэглаў зпад яе школу паставіць. Але тыя цэглы былі цэментам змацаваныя, не ўдалося іх аднавіць і ўсё разбілі. На месцы нямецкай кірхі сёння ў Міхалове стаіць ліцэй.

Я кніжкі з бібліятэкі браў і ўсё чытаў, па начах сядзеў. Бадай у 1970 годзе, хіба ў стагоддзе ад нараджэння Леніна, перамог я ў чытальніцкім конкурсе ў Міхалове. Пасля паслалі мяне ў Беласток, дзе ў кіназале „Тон” праходзіў ваяводскі конкурс; там я ўзяў другое месца. Перамог чытач з Гарадка, які ва ўзнагароду паехаў у экскурсію ў Маскву. А я атрымаў чайнік, камплект кухоннай пасуды і мо з дваццаць сельскагаспадарчых кніжак.

Мікола Петышук, БЕЛАСТОК:

Усе мае браты, як усе нашы хлопцы пасля вайны, паразбягаліся па свеце, шукаючы свае долі. І я, якога ўзялі ў армію ў Яленю-Гуру, у самастойны батальён сувязі, пасля думаў застацца ў войску. Трапіў у Дэмблін, у афіцэрскую школу пілатажу. Быў там да 1954 года; калі

скончыўся канфлікт з Карэяй, я паехаў дахаты. Ужо з жонкай Нінай (сын Славiк нарадзіўся ў 1951 г.). Як адукаванага, добра паказваючага сябе маладога чалавека, сталі пасылаць мяне ў грамадскую службу. На радзіму сцягнуў мяне Севастыян Маркаў. Стаў я старшынёй гміннай рады, пасля (у 1955 г.) працаваў у Гайнаўцы ў павятовай радзе кіраўніком самастойнага рэферата па працаўладкаванні, інструктарам. У 1956 г. перанёсся я на чыгунку, далей — у пажарнікі. У Чаромсе быў кіраўніком пажарнай службы аж да 1973 года. Зноў стаў чыгуначнікам — спачатку памочнікам, пасля машыністам — у 1989 годзе перайшоў на пенсію. Ніна памерла ў 1994 годзе (на 64 годзе жыцця). Пустое цяпер наша хата ў Чаромсе — пабудаваная ў 1963 г. Стаіць і хатка ў Хлявішчах — сюды час ад часу з'язджаецца ўся радня...

Уладзімір Рамановіч, АСТРАЎКІ:

Мне трэба было шукаць працу, каб дзе-небудзь абсталявацца. Параілі мне стаць настаўнікам. Прашэнне прыняў інспектар асветы Шчэпан Засада і прызначыў на пасаду настаўніка ў сваёй вёсцы Астраўкі. Калі пачалі ствараць калгасы, мяне перавялі ў суседнюю школу, у Алексічы. Тады пачалася бяда. У Астраўках сталі арганізаваць калгас, а я — настаўнік — паставіўся да гэтага адмоўна і параіў свайму швагру не ўступаць туды. Палічылі мяне чырвоным кулаком, буржуем. Пачаліся клопаты ў школе. Судзілі мяне як ворага народнай улады, а суддзёю праўдападобна быў адзін з банды „Янэчка”. Не вытрымаў я тых здзекаў і прылічэння да ворагаў народнай улады і аддаў свой партыйны білет. Гэтая халодная вайна працягвалася да 1976 года. Пракурор перастаў тады падазраваць

мяне ў варожасці да народнай улады і загадаў як-небудзь адасобіць мяне ад настаўнікаў. Куратар заявіў, што адашле мяне на ранейшую пенсію, толькі каб ужо больш нікуды я не пісаў.

Уладзімір Сідарук, КУЗАВА:

У школу паслалі мяне ў сем гадоў. Было гэта ў 1947 годзе. Вучыўся я ў Чаромсе, паколькі ў Кузава не было школы. Заняткі праводзіліся ў прыватных кватэрах. Адна школа знаходзілася каля млына Раеўскага, у Верамюковай хаце, а другая — на Пясках, за касцёлам. Кузаўцы хадзілі ў тую, што каля Раеўскага была. Кіраўніком школы быў Возьны (імя не запамяталася). Ягоная жонка таксама вучыла і была маёй выхавацелькай. З настаўнікаў памытаю „бабцю” Сахацкую, якая навучала рускай мове. З першага класа вучылі рэлігіі — з Кляшчэляў прыезджаў бацюшка. Возьны быў строгім для вучняў. Як паглядзеў з-пад густых броваў, дык мурашкі па спіне праходзілі. Вучняў, якія правінаваціліся, у канцылярыю выклікаў, загадваў класціся на даўжэзны столак ды нагавіцы спускаць і тады ўрэзваў гумовым бізуном некалькі „гарачых”, што скура сціналася.

У школу хадзілі дарогаю, якая праходзіла цераз перезд за паравозным дэпо, або чыгуначнай станцыяй. Напрасткі бліжэй было, але праз пуці ахоўнікі чыгункі не дазвалялі праходзіць. Мы паміж вагонамі прабягалі. Як кагосьці злавілі, дык на вартоўню вадзілі. Бацькі штраф плацілі. З першага класа я пасябраваў з Аляксандрам Рэпкам, які непадалёк у вёсцы жыў. У школу разам хадзілі, урокі супольна рашалі. Для мяне Алесь партнёрам дзіцячых гульняў стаў. У летні час мы ў іхнюю стадолу зашываліся і на духмяным сене спалі. Адночы са школы ча-

Стаяць злева направа: Яніна Міклашэвіч, Уладзімір Сідарук (аўтар), Лявон Кульваноўскі, Марыя Рошчанка, Дзмітры Назарук (памёр), Віктар Гірын, Васіль Баранаў, Галіна Міклашэвіч і Сцяпан Рошчанка. Спераду настаўніцы — Ларыса Шпаковіч і Галіна Федзюкевіч

радой вярталіся. Калі праз пуці праходзілі, дык на ахоўнікаў наткнуліся. У распалох кінуліся (яны нас быццам палляўнічыя зайцоў ганялі). Алесь у семафорныя правады ўбіўся, калені пакалечыў. Вартаўнікі яго схапілі і на вартоўню завялі. Бацька прыяцеля пуцявым майстрам быў. Справу з камendanтам аформіў, на ахоўнікаў скаргу падаў за тое, што сын пакалечыўся. З таго часу не лавілі нас.

Праз два гады ў школу каля Раеўскага хадзіў. Затым на Пясках вучыўся. Непадалёк стаў знаходзіўся. Зімою на лёд хадзілі коўзацца. У летні час „у арэнду” запускаліся, бо побач става яблыні раслі. Ад пятага класа вучыўся ў бараку, які са станцыі перавезлі і паставілі побач дарогі, дзе зараз знаходзіцца прадуктовая крама Ніны Гапанюк. Раней у ім пагранічнікі жылі. У Чаромху калісьці нельга было без пропуску прыехаць. Пероны былі агароджаны, а пры выхадзе на станцыю пагранічнікі дакументы правяралі. З гэтага часу я запамятаў кіраўнічку школы Станіславу Ратыняк і настаўнікаў: Марыю Шо-

стак, Мікіту Карповіча, Галіну Федзюкевіч і Лярысу Шпаковіч. Гэтая апошняя гімнастыкі вучыла і лічылася наймалодшай па ўзросце настаўніцай. Як у сёмым класе былі, дык наш сябрук Васіль Баранаў за ёю аглядаўся. Пад гальштукам у касцюме прыходзіў. Мы іх нарачонымі называлі. Марыя Шостак вучыла польскай мове і гісторыі, Мікіта Карповіч матэматыкі і рускай мове, а Станіслава Ратыняк — біялогіі. Карповіч з суседніх Хлявішчаў выводзіўся. Мы яго не баяліся, бо казалі, што гэта пан з вёскі. Да вучняў акуратна ставіўся. Ад кожнага ведаў патрабаваў. Хто ўрока не вывучыў, дык на калені ставіў на шпакку перад школай (насупраць класа) ды гаварыў: „Калі не хочаш вучыцца, дык у царкву ідзі. Пастаў Богу свечку, бярыся за цэп і малаці грэчку”. Ратынякова нервовай была. Аднойчы на ўроку пеналам у вучня шпурнула. Амаль вока хлопцу не выбіла. Спалохалася моцна. Прасіла, каб ніхто бацькам аб тым не гаварыў. Найлепш я любіў урокі Марыі Шостак. На экзамене ў сёмым класе па яе прадмеце выдатныя ацэнкі атрымаў.

— Падавайся ў педагагічны ліцэй, — гаварыла пані Шостак. — Настаўнікам будзеш.

Сёмыя класы раздзяляліся на „а” і „б”. Мы з Алесем Рэпкам у „б” класе вучыліся. У адным класе з намі вучыліся аднагодкі з Вулькі-Тэрахоўскай, Ставішчаў і Беразышчаў. Сцяпан Рошчанка са Ставішчаў быў нізкага росту. У першай парце сядзеў. Аляксандр Рэпка, Віктар Кузуб і Міхал Русін — на апошняй, бо самымі рослымі былі. Я сябраваў найбольш з Васілём Баранавым, Віктарам Гірыным, братамі Кульваноўскімі — Аляксандрам і Лёнікам, ды братамі Кубіцкімі — Янам і Эдзікам з „а” класа.

Найбольш наша кампанія ў Васіля Баранава вольны час праводзіла. У яго бацькоў быў сад і мы яблыкамі ласаваліся. Васіль марыў стаць мараком, падпісваўся на часопіс „Морзе”. Пасля заканчэння сёмага класа падаў заяву ў Марскую школу. Адмовілі па стане здароўя. Паступіў у Чыгуначны тэхнікум і паспяхова яго закончыў.

Пасля лячэння міндалінаў зноў стаў на лекарскую камісію, каб здаць экзамен у марскую школу. Прынялі. У рэзультате стаў капітанам дальнамарскога плавання. Віктар Гірын стаў афіцэрам Войска Польскага, на пенсію адышоў у чыне палкоўніка. Лёнік Кульваноўскі зараз пенсіянер—настаўнік. Яго старэйшы брат Аляксандр памёр. Сцяпан Рошчанка пражывае ў Беластоку. Не даўлося мне з ім сустракацца. Янка Кубіцкі і Алесь Рэпка сталі, як і я, чыгуначнымі пенсіянерамі. Апошнія з кампаніі раз'ехаліся па свеце. Эдзік Кубіцкі, напрыклад, зялёную карту выйграў і выехаў у Амерыку. Пасля пяцігадовага пражывання ў ЗША ў Чаромху вярнуўся. Паколькі яго штат у вагонным дэпо прызначылі іншаму, а яму не далі працу, дык у Амерыку вярнуўся.

Калі паглядаю зараз на пажаўцелую фатаграфію са школьных гадоў, дык усё нанова ажывае. Але мы ўжо не бестурботныя хлапчукі. Пасталелі, сем'ямі абзавяліся, унукаў дачакаліся. Можам адно зараз паўспамінаць ды дзеткам расказваць, як калісьці ў школу хадзілі.

Ян Сідарук, ПЛЮТЫЧЫ:

Калі настала „дэмакратыя” трэба было новыя дакументы вырабляць. Зайшоў я ў гміну са сваімі старымі паперамі, а пісар глянуў на іх і, каб мяне ў армію не ўзялі, памяняў мне год нараджэння. Быў там адзін чалавек з Яцэвічаў, пісар яго зараз за сведка ўзяў і загадаў падпісаць паперку, што я з 1910 года. І яшчэ аднаму, з нашага сяла, загадаў тое ж самае. І такім чынам я па дакументах народжаны ў 1910 годзе, а па сутнасці — на чатыры гады пазней.

Уладзімір Чапко, РОГАЎКА:

Стаў я на працу ў сямятыцкі гээс; у 1949–51 гадах быў членам праўлення. Пасля, да канца 1954 года, прадаваў у сваёй краме.

5 снежня 1954 года абралі мяне старшынёй Грамад-

скай рады ў Крупічах; працаваў я там да канца красавіка 1961 года. Пры маёй кадэнцыі ў кожнай вёсцы перабудавалі вуліцы, у шасці вёсках даезды і брук зрабілі. Пасля сталі камітэтчыкі наезджаць на мяне і я адмовіўся. Вярнуўся я на гаспадарку, толькі яшчэ адзін год у цэпээнне працаваў. Хварэў, лячыўся ў Варшаве і Беластоку. Прайшоў аперацыю. Перад аперацыяй пыталі мяне, ці не баюся, а я адказаў:

— Oddaję się Panu Bogu i dobrym lekarzom.

Аляксандра Яцно, АРЭШКАВА:

У час святаў стараліся мы хадзіць маліцца ў царкву, а пасля вяртання дамоў адпачывалі. У час самых вялікіх святаў прыезджалі сямейнікі і мы іх гасцявалі. Мужчыны спатыкаліся на вячорках таксама зімовымі вечарамі. Жанчыны ў час доўгіх зімовых вечароў найчасцей займаліся прадзеннем і тканнем. Калі ў сям'і было многа дачок, то было многа працы, каб падрыхтаваць для ўсіх пасагі. Для ўсіх чатырох дачок наткала я палатна на ручнікі, выткала разнаколерныя покрывы і палавікі, нарыхтавала падушкі, коўдры, пасцель...

КАМУНІКАТ.ORG